

PAULIUS KUKIS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Lietuva
Lithuanian Culture Research Institute, Lithuania

TAPATYBĖS PROBLEMA ANKSTYVOJOJE W. J. SCHELLINGO FILOSOFIJOJE

Problem of Identity in the Early Schelling's Philosophy

SUMMARY

The aim of this article is to delineate the significance of the problematic concept of identity in early Schelling's philosophy. By analysing the concept of identity in two of his early treatises published between 1794 and 1795, we see that first of all he treats Fichtean thetic judgment of identity as problematic. Then Schelling interprets the concept of identity as a substance and at the same time he tries to introduce synthesis in thetic nature of the "absolute I". For Schelling, the concept of unconditional identity of "absolute I" is too shallow in its analytical dimension. It needs to be broadened in the ways which are not peculiar to transcendental idealism. This becomes an incentive to formulate a need to seek his own goals in classical German philosophy and those were inseparable from the way he treated the problematic concept of identity. As early as 1797 he introduces new philosophical projects like the philosophy of nature and his own later version of transcendental idealism.

SANTRAUKA

Šis straipsnis skirtas apibrėžti tapatybės problemos reikšmę ankstyvojoje Schellingo filosofijoje. Analizuodami tapatybės sampratą dviejuose ankstyvuosiuose, tarp 1794 ir 1795 m. išleistuose jo traktatuose, mes matome, kad nuo pat pradžių Fichte's tetinis tapatybės sprendinys yra laikomas problemišku. Vėliau Schellingas pateikia tapatybės sampratą substancine jos forma ir tuo pat metu bando į tetinę „absoliutaus Aš“ prigimtį įtraukti sintezės aktą. Pasak Schellingo, besąlygiško „absoliutaus Aš“ tapatybės samprata stokoja analitinės vertės. Ji turi būti išplėsta transcendentaliniam idealizmui nebūdingu keliu. Tai tampa paskata Schellingui klasikiniėje vokiečių filosofijoje siekti savų tikslų, kurie neatsiejami nuo to, kaip jis traktuoja tapatybės sampratą būdingą problematiką. Jau 1797 m. jis pristato naują gamtos filosofijos projektą, o kiek vėliau ir savąją transcendentalinio idealizmo traktuotę.

RAKTAŽODŽIAI: Schellingas, tapatybė, absoliutus Aš, vokiečių idealizmas, sintezė.

KEY WORDS: Schelling, identity, absolute I, German idealism, synthesis.

IVADAS

Ankstyvajai Friedricho W. J. Schellingo filosofijai būdingi nedidelės apimties traktatai, kuriuose mąstytojas svarsto pagrindines klasikinio vokiečių idealizmo problemas. Viena svarbiausių ir universaliausių šios Vakarų filosofijos krypties problemų buvo įvairias konceptualias išraiškas įgaunanti tapatybės samprata. Vokiečių idealizmo raidoje ryškiau ar blankiau ties tapatybės problema buvo apsisvojama ir Immanuelio Kanto, ir Karlo Leonhardo Reinholdo, smarkiai Johanno Gottliebo Fichte's, Georgo Friedricho Hegelio, ypač Schellingo bei kitų to meto svarbių mąstytojų veikaluose. Jų įnašas į tapatybės filosofijos nagrinėjimą šiame straipsnyje atsispindės tiek, kiek retrospektyviai jis buvo svarbus ankstyvajai Schellingo minties raidai.

Kalbėdami apie tapatybės problemos sklaidą, šiame straipsnyje mes apžvelgsime du Schellingo veikalus, priskirtinus ankstyviausiam Tiubingeno periodui. Šie veikalai yra *Apie absoliučios filosofijos formos galimybę (Über die Möglichkeit einer Form der Philosophie überhaupt, 1794)*, *Apie „Aš“ kaip apie filosofijos principą, arba apie tai, kas besąlygiška žmogaus žinojime (Vom Ich als Prinzip der Philosophie oder über das Unbedingte im menschlichen Wissen, 1795)*.

Pirmieji Schellingo bandymai savarankiškai kurti nuoseklias sąvokų sistemas palieka gana dviprasmišką išpūdį. Viena vertus, gausu ženklų, kaip giliai

dar skendima Kanto, Friedricho Heinricho Jacobio interpretuoto Spinozos ir ypač Fichte's įtakos sferose. Tapatybės problema formuluojama ir bandoma spręsti tuose filosofinio tyrimo kontekstuose, kurie daugiausia nėra paties Schellingo kūrybos vaisius. Tačiau žvelgdami į jaunojo filosofo pastangas turime pripažinti, kad vos per kelerius metus jis pademonstruoja didžiulį produktyvumą, kurio galutinis vaisius yra kompleksiška tapatybės problemos artikuliacija vyraujančio racionalaus transcendentalinio idealizmo pagrindu. Kita vertus, šie pirmieji bandymai kurti originalią filosofiją paženklinoti ir tokiomis koncepcijomis, kurių nerasime to meto „idėjų apyvartoje“ plačiai cirkuliuojusiuose veikaluose. Svarbiausios iš jų susijusios su vis pasikartojančiu bandymu analizuoti prieštaras, kurios iškyla postuluojant tapatybės sprendinį.

Tapatybės sampratos prieštarumas ir problemiškas visose vėlesnėje Schellingo filosofijos raidoje užima pagrindinę vietą tiek kaip plėtojamų filosofinių koncepcijų ašis, tiek kaip visą jo mąstymo raidą struktūruojantis faktorius. Žvilgsnis į tai, koku būdu ši problema dideliu mastu patenka į nagrinėjamo mąstytojo akiratį pirmą kartą, turi didelę reikšmę tiek Schellingo filosofijos, tiek ir viso klasikinio vokiečių idealizmo raidos suvokimui.

TETINIS TAPATYBĖS SPRENDINYS KAIP PROBLEMA

1794 m. Jenoje sklaido naujų filosofinių sistemų poreikio dvasia. Norėdamas įtvirtinti savo kaip jauno ir labai

perspektyvaus filosofo statusą, Schellingas pradeda savarankišką filosofinę karjerą rašydamas tokius esė kaip *Apie ab-*

soliučios filosofijos formos galimybę. Šiame itin trumpame, Fichte's teigiamai įvertintame ir visuotinį pripažinimą pelniusiam tekste jaunasis filosofas kelia sau grandiozinį tikslą.

Pačioje veikalo pradžioje jis nurodo Kantą, kurio *Grynojo proto kritika (Kritik der reinen Vernunft, 1781)* yra „<...> bandymas sukurti pagrindą visos filosofijos formai, nesukuriant principo, kuris pateiktų ne tik tikrąją formą kaip visų kitų formų šaknį, bet ir suteiktų pagrindą pradinės formos ryšiui su visomis kitomis nuo jos priklausomomis formomis nusakyti“ (Schelling 1985a: 13). Tuo metu – ir ypač po Reinholdo pirmojo filosofijos principo reikalavimo – buvo beveik „būtina“ šiuo atžvilgiu kritikuoti kritinę Kanto filosofiją. Apie šį vokiečių klasikinės filosofijos patriarchą pasakyti na, kad jo indėlis į vokiečių idealizmo filosofiją dažnai apsiribodavo negatyvomis referencijomis ir šiuo atžvilgiu Schellingas netapo jokia išimtimi. Jis eina Reiholdo, Jacobio ir Fichte's pramintu taku.

Šioje trumpoje esė Schellingas pirmą kartą dėsto savo požiūrį į bendrąją filosofijos mokslo struktūrą. Filosofiją jis laiko mokslu pagal tuos standartus, kokius filosofai mokslo sampratai taikė XVIII a. pabaigos Jenoje. Mokslas bendraja šio žodžio prasme yra tai, kas tam tikrą turinį pateikia pagal atitinkamos formos reikalavimus. Mokslo turinio visuma turi vienybės formą, o patį mokslo turinį sudaro teoremos (*Sätze*), kurias savo ruožtu grindžia aksiomos (*Grundsätze*). Didžiausios problemos prasideda tada, kai suprantame, kad pradinė aksioma – visiškai nesvarbu, kaip ją įvardinsime, kokią leksinę išraišką jai suteiksi-

me, – *per definitionem* negali būti įrodyta. Tai įvelia absoliuto kategoriją, o kartu su ja ir tapatybės problemą. Schellingas tai, be abejo, iš karto pastebi. Jis teigia, kad „<...> šio rato išvengti galima tik tuo atveju, jeigu žmogaus žinojime nebūtų nieko absoliutaus. Absoliutas gali būti apibrėžtas tik absoliutu. Absoliuto esama tik dėl to, kad esama absoliuto ($A = A$)“ (ten pat: 18). Aiškiai matome, kad bandydamas apibrėžti pradinės aksiomos egzistavimo sąlygas, Schellingas susiduria su Fichte's tapatybės sprendiniu.

Jeigu tapatybės sprendinio Schellingas neidentifikuotų kaip problemos, jis ties juo apsisotų taip, kaip savo *Pažinimo moksle (Wissenschaftslehre, 1794)* padarė Fichte. Tiesa, Fichte buvo priverstas postuluoti tam tikrą objekto sampratos koreliatą, kuris skirtinguose analizės lygmenyse įvardijamas kaip paprasčiausia subjekto priešybė, kaip Ne-Aš (*Nicht-Ich*), arba kaip subjekto atžvilgiu veikiantis „postūmis“ (*Anstoß*). Pastarasis funkcionuoja kaip į begalybę nusidriekiančios absoliučios subjekto veiklos kliuvinys arba sulaikymas, kuris nukreipia šią veiklą atgal į subjektą, ir tuo pat metu specifiskai apibrėžtame episteminiame lygmenyje sudaro bent minimalią heteronomijos, sintezės arba pačios subjekto apibrėžties galimybę. Nors ir bandoma įrodinėti, kad objekto koreliatas paklūsta transcendentaliniams savaveiksmio ir šiuo atžvilgiu visiškai tapataus subjekto dėsniams, iš tiesų lieka neaišku, ar yra būtent taip, kaip bando įrodinėti *Pažinimo mokslo* autorius (Breazeale 1995: 88–114).

Schellingas nueina daug radikalesniu keliu. Iš pradžių jis teigia, kad niekas kitas negali būti pradine aksioma, išsky-

rus šį tapatybės sprendinį, kurio turinys yra manasis Aš („Aš = Aš“). Netrukus pastebima, kad „[j]eigu Aš postuluotų tik save patį, visos įmanomos formos būtų išsemtos šios vienintelės besąlygiškos formos besąlygiškumo, kuris nesąlygotų visiškai nieko“ (ten pat: 24). Šiuo labai svarbiu momentu Schellingui nelieka nieko kita, kaip bandyti iš pirminės aksiomos kaip nors išvesti kitą aksiomą, kuri „išsileistų“ į žinojimo sritį ką nors kita, nei grynasis ir absoliučiai tapatus manasis Aš. Šioje vietoje Schellingas pasitelkia *Deus ex machina* argumentą, vargu ar kylantį iš jo pirminės aksiomos. Antrąją pagal eilę aksiomą jis paskelbia „<...> ne-Aš yra ne-Aš (ne-Aš > Aš)...“ (ten pat). Štai detalus Schellingo paaiškinimas: „[š]i nauja aksioma savuoju turiniu laiko *ne-Aš kaip tokį*, kuris savo ruožtu yra galimas kokios nors aksiomos *kaip tokios* turinys. Ir tol, kol ši nauja aksioma gauna savo turinį iš aukštesnės aksiomos, jos forma taip pat yra netiesiogiai sąlygojama; bet tiek, kiek pats šis turinys apibrėžia formą tiesiogiai, forma laikoma tiesiogiai nesąlygota, tai yra, ši forma apibrėžta tik pačios aksiomos“ (ten pat). Šia sudėtinga sąvokų ekvilibristika norima parodyti, kad antroji išvestinė aksioma yra paties sąlygotumo forma, nes besąlygiškas tapatybės sprendinys reiškia absoliutų ontologinį ir epistemologinį solipsizmą. Kitaip tariant, Schellingas bando parodyti, kokiū būdu pirminėje tapatybės aksiomoje galėtų slypėti logika, leidžianti į pačią aksiomos formą kaip tokią įvilkti kokį nors kitokį turinį, nei yra manasis Aš. Tačiau iš esmės Schellingas paprasčiausiai teigia, kad tapatybės sprendinys, sąlygodamas antrąją aksiomą,

tampa šios antrosios aksiomos besąlygiška forma ir tuo pat metu pats išlieka besąlygišku. Kaip ir kodėl tai konkrečiai įvyksta, Schellingas nepaaiškina. Daug kalbėjęs apie absoliuto arba tapatybės sprendinio cirkuliarumą, jis mums nepaaiškina, kaip ši nepermaldaujama „ydingo rato“ logika būna įveikiama. Tačiau ar iš tikrųjų ji yra įveikiama?

Besąlygiškumas apibrėžiamas absoliučia autonomija. Kitaip tariant, niekas „iš išorės“ negali daryti jokios įtakos tam, kas yra laikomas besąlygišku. Tačiau keliomis eilutėmis žemiau, nei rādome painų bandymą paaiškinti, kaip šis prieštaringas perėjimas iš besąlygiško į sąlygotą yra įmanomas, Schellingas, panašų, pakeičia savo nuomonę. Dabar jis teigia, kad „<...> Aš neigtų save, jeigu nepostuluotų savęs dėka fakto, kad jis postuluoja ne-Aš. Bet kadangi Aš pagal patį savo apibrėžimą yra postuluojamas besąlygiškai, taigi (kaip toks) nėra iš esmės postuluojamas tik dėl to, kad jis postuluoja kažką kita, tai pastarasis, kuris yra ne-Aš, postuluojamas tik Aš išorėje, tarsi visa tai vyktų kažkame trečiame“ (ten pat: 25).

Bet kas yra šis „trečiasis“? Jeigu pirmoji aksioma yra besąlygiška tiek savo turiniu, tiek ir forma, o antroji, nors besąlygiška savo forma, tačiau sąlygota turiniu, tai trečioji tegali būti besąlygiška savo turiniu, tačiau sąlygota savo forma. Didžiausia problema tebėra ta, kad antroji ir trečioji aksiomos yra „sąlygiškai“ nesąlygotos, tai yra viena iš jų sąlygojama pirmosios savo turiniu, o kita – savo forma. Vadinas, nors tikslas buvo parodyti, kad absoliutaus tapatumo teiginys leidžia plėtoti mokslą (šiuo atveju – filo-

sofijos mokslą) už pradinio ir viską formaliai grindžiančio teiginio ribų, tačiau tai leisdamas jis neišvengiamai grįžta prie tapatybės sprendinio, kuris, pasak Schellingo, „sąlygodamas viską, iš tiesų nesąlygoja nieko“.

Priėjęs šį akligatvį, Schellingas griebiasi dar vienos strategijos. Dabar jis bando „nuvertinti“ patį tapatybės principą: „[a]tsižvelgiant į *modalumą*, forma, kuri grindžia besąlygiško postulavimo formą, gali būti tik galimybės forma, nes tik galimybės forma yra besąlygiška, kartu savyje būdama visos realybės absoliuti sąlyga. Netgi teorema $A\check{S} = A\check{S}$, kol ji postuluojuama besąlygiškai, turi vien tik galimybę“ (ten pat: 34). Kalbėdamas apie tapatybės modalumą Schellingas manosi radęs tinkamą kompromisą, atimdamas iš tapatybės sprendinio „realumą“ ir suteikdamas jam „realumą“ grindžiantį „galimumą“. Negana to, jis eina tiek toli, kad patį tapatybės principą paskelbia grindžiamu ne „ $A\check{S} = A\check{S}$ “ teorema. Pastaroji grindžia ne tapatybę, o besąlygiško postulavimo formą kaip tokią ir tik tada besąlygiško postulavimo forma suteikia pagrindą tapatybei (ten pat: 35). Būtų galima teigti, kad savo modalumą požiūriu, tapatybė nėra pirminė, ji yra išvestinė ir sąlygota. Nors tokias koncepcijas kaip „tapatybė“, „ $A\check{S} = A\check{S}$ “ ir „besąlygiško postulavimo forma“ (*unbedingten Gesetztseins als Urform*) Schellingas kartais perpina arba netikėtai atskiria jų reikšmes, aišku lieka viena – tai, ką jis vadina „besąlygiško postulavimo forma“, nagrinėtame tekste skirta parodyti tapatybės sprendinio problemškumą, o tai reiškia, kad siekiama padaryti šį sprendinį lankstesnį, nei nu-

mato abstrakti ir vienareikšmiška jo išraiška „ $A\check{S} = A\check{S}$ “. Kalbant paprasčiau, pastaroji išraiška Schellingui akivaizdžiai neleidžia įgyvendinti jo filosofinių sumanymų, o kokį platų mastą gali pasiekti pastarieji, mes matysime iš karto, kai tik pereisime prie kito svarbaus Schellingo ankstyvojo traktato aptarimo.

Galime nesunkiai pastebėti, kad ši trumpa, labai sunkiu stiliumi parašyta ir itin abstrakčias problemas nagrinėjanti esė iš esmės yra skirta peržengti ribas, kurias neperžengtas paliko pagrindinės Fichte's *Pažinimo mokslo* prielaidos. Ypač omenyje čia turime tapatybės sampratą, kurios išraiška yra „ $A = A$ “ arba „ $A\check{S} = A\check{S}$ “. Kitaip tariant, Fichte's filosofijai būdingą tetinį tapatybės pobūdį Schellingas įvairiais teoriniais rakursais bandė paversti analizuotinu sprendiniu, pasakančiu apie filosofinio tyrimo objektą daugiau, nei galėtų pasakyti vienareikšmiška tapatybės formulė. Tačiau ką būtent reiškia pasakyti apie tai daugiau? Vokiečių filosofijos tyrėjo Güntherio Zöllerio teigimu, „<...> Schellingui, manasis $A\check{S}$ yra neperskiriamas, absoliučiai besąlygiškas esinys aukščiau visko – dieviška kiekvieno daikto ir asmens ištaka. Schellingas pateikia metafiziškai realistišką Fichte's (ir Kanto) transcendentalinio $A\check{S}$ versiją“ (Zölller 2006: 208). Realizmas metafizikoje čia reiškia ne ką kita, kaip bandymą parodyti, kokiu būdu transcendentalinis agentas, metafizinis „ $A\check{S}$ “ įgyja kokį nors santykį su tuo, kas nėra jis pats, o tai reiškia – su realybe. Solipsistinę autonomiją bandoma pakeisti realistine heteronomija. Norint pasiekti šį tikslą, abstrakčią manoją $A\check{S}$ tapatybę tenka traktuoti kaip pagrindinę filo-

sofinę problemą. Tad galime teigti, kad nors didesnės išliekamosios vertės esė *Apie absoliučios filosofijos formos galimybę* ir neturėjo, šis trumpas veikalas nubrėžė

labai svarbias gaires, kuriomis, kalbėdamas apie tapatybės problemą, Schellingas vadovausis beveik visuose savo filosofinių idėjų raidos pakopose.

TAPATYBĖS PRIGIMTIS – SUBSTANCINĖ AR SINTETINĖ?

Turbūt žinomiausias ir išbaigčiausias sistemai atstovaujantis ankstyvasis Schellingo veikalas yra 1795 m. publikuotas *Apie „Aš“ kaip apie filosofijos principą, arba apie tai, kas besąlygiška žmogaus žinojime*. Tiek savo turiniu, tiek ir apimtimi šis veikalas yra brandesnis už tik ką analizuotą, metais anksčiau pasirodžiusį esė *Apie absoliučios filosofijos formos galimybę*.

Jau pačioje veikalo pradžioje mes randame štai tokį teiginį: „[t]urėtų būti kažkas, kame ir per ką visa, kas egzistuoja, tampa tikra, visa, kas mąstoma, pasiekia tikrovę, ir pati mintis pasiekia vienovės ir pastovumo formą“ (Schelling 1985b: 52). Vis dar neišsižadėdamas filosofiją grindžiančio pirmojo principo reikalavimo, į šį savo teiginį Schellingas iš esmės jau yra atsakęs paties veikalo pavadinime. Tačiau atsakymas nėra toks jau vienareikšmiškas ir reikalingas gana ilgos sąlygų, kurioms esant manasis Aš gali tapti šiuo pirmuoju filosofijos principu, analizės.

Panašu, kad Schellingas jau išmoko vieną labai svarbią pamoką, kurią gavo rašydamas esė *Apie absoliučios filosofijos formos galimybę*. Šiame naujame veikale jis iš karto „apsidraudžia“: „[k]adangi subjektas yra mąstomas tik santykyje su objektu, ir objektas tik santykyje su subjektu, nei viename iš jų nėra to, ką galėtume pavadinti besąlygišku, nes juk abu sąlygoja vienas kitą tarpusavyje, abu netinka. Dar daugiau: tam, kad apibrėž-

tume jų santykį, apibrėžimui turi būti numatomas dar vienas pagrindas, kuris savo ruožtu apibrėžia du pastaruosius“ (ten pat: 55–56). Būtent šios konceptualios struktūros buvo laikomasi mūsų prieš tai analizuotame Schellingo veikale. Dabar matome, kad jos prieštaringumą konstatavome ne be reikalo. Vis dėlto daug svarbiau yra tai, kad subjekto ir objekto ryšiu išreikšta tapatybės formulė, kaip vidujai prieštaringa filosofema, paskatino mūsų nagrinėjamą autorių ieškoti naujų būdų spręsti šią itin svarbią teorinę problemą.

Išeitimi iš susiklosčiusių prieštaravimų šiuo savo idėjų plėtojimo tarpsniu Schellingas mato absoliutaus Aš (*absolute Ich*) koncepciją. Iš esmės ji įdomi tuo, kad daugiau apibrėžiama ne tuo, kas ji yra, o tuo, kas ji nėra. Ir visų pirma ji nėra ir iš principo negali būti jokių objektu arba daiktu. Šioje vietoje Schellingas pasitelkia vokiečių kalbos etimologiją. Žodis, kuris jo filosofijoje išreiškia besąlygiškumą yra *Unbedingt*. *Bedingen* reiškia sąlygojimo veiksma, kurio pagrindu kažkas tampa daiktu (objektu). *Bedingt* reiškia „apibrėžta“ sąlyga, o *das Ding* yra tiesiog daiktas, tad tikslas tampa aiškus: „<...> surasti tai, apie ką visiškai nebūtų įmanoma mąstyti kaip apie daiktą“ (ten pat: 56). Taigi absoliutus Aš, pasak Schellingo, vienintelis pasižymi būtent šia savybe. Kalbėdamas apie absoliutą Aš būvį,

Schellingas vartoja turbūt vienintelį pozityvų predikatą *Selbstmacht*. Priklausomai nuo konteksto, į anglų kalbą mūsų nagrinėjamą veikalą išvertęs Fritzas Marti *Selbstmacht* verčia kaip *unconditional authority*, *absolute power* arba *unconditional causality* (Schelling 1980: 84). Iš karto pažymime, kad šie vertimai toli gražu nėra pažodiniai, tačiau universalesniu šios sąvokos vertimo variantu siūlytume *self-assertion*, kurio tiksliausias lietuviškas atitikmuo būtų „savęs teigimas“, „saviteiga“. O pastarasis, mūsų manymu, puikiausiai nusakytų tai, ką Schellingas turi galvoje, ypač pabrėžiant šios sąvokos dinamiškumo aspektą. Kartu būtina pažymėti, kad dinamiškumo aspektas, kaip ir daugelis kitų būtent šios sistemos savybių, yra perimtas iš Spinozos substancijos sąvokos, apie kurią pats Spinoza yra pasakęs, kad jos „<...> galimybė egzistuoti yra galia...“ (Spinoza 2001: 18).

Postulavęs absoliutų Aš, Schellingas susiduria su ta pačia problema, su kuria susidūrė rašydamas ankstesnę esė *Apie absoliučios filosofijos formos galimybę*. Šį kartą ji nusakoma tokiais jos autoriaus žodžiais: „[k]aip įmanoma absoliučiam Aš išeiti už savęs paties ir priešpriešinti sau ne-Aš?“ (Schelling 1985b: 65). Be abejo, šitai kitame kontekste pakartojamas Kanto klausimas apie sintetinių apriorinių sprendinių galimybę. Schellingo atveju klausiama, kaip spekuliatyviai postulavus tokią esybę, kaip absoliutus Aš, būtų įmanoma nubrėžti transcendentales šios esybės santykių su tuo, kas nėra ji pati, sąlygas. Kartu tai yra tapatybės prigimties klausimas. Jeigu postuluojuama absoliuti tapatybė – šitai savo absoliutaus Aš samprata siekia padaryti

Schellingas, – tai kaip įmanoma išvesti iš šios absoliučios tapatybės bent jau žmogiškojo subjekto (vardan kurio, beje, tas absoliutas visų pirma ir buvo postuluotas) egzistavimo sąlygas? Mūsų nagrinėjamo mąstytojo logika yra gana aiški, mat jis teigia, kad „<...> Aš arba iš viso neegzistuoja, arba egzistuoja tik pats per save. Taigi pradinė Aš forma privalo būti gryna tapatybė“ (ten pat: 67). Jis atmetinėja visa tai, kuo manasis Aš fundamentaliausiam savo lygmenyje negali būti, tačiau išlieka klausimas, kaip jis tampa tuo, kuo esame įpratę jį laikyti tiek teorinio, tiek ir praktinio proto taikymo pagrindu?

Palyginti su ankstesniame skyriuje nagrinėtu veikalu, pasikeičia Schellingo požiūris į formalią tapatybės išraišką $A = A$. Dabar jis teigia, kad „<...> tai absoliutus Aš yra tai, kas sukuria pagrindą visai tapatybės formai ($A = A$). Jei ši forma ($A = A$) eitų dar prieš Aš, tuomet A negalėtų išreikšti to, kas postuluota pačiame Aš, o reikštų tik tai, kas yra už Aš ribų“ (ten pat, p. 68). Vadinasi, šioje vietoje Schellingui tapatybės formulė, ko gero, būtų tiesiog „A“, nes $A = A$ jau laikomas išvestine išraiška. To grynojo „A“, kuris yra absoliutus Aš, esme (*Wesen*) galima laikyti tik laisvę, kurią jis įgauna absoliučia saviteiga (*Selbstmacht*). Ši laisvė, kurios esama tik „per save pačią“, yra Spinozos Dievo, kaip laisvos priežasties, laisvė (Spinoza 2001: 29). Kartu tai yra tokia laisvė, kurią Hegelis vėliau pavadins abstrakčia ir save neigiančia bei viską naikinančia (Hegel 2008: 29–35). Spinozą dar kartą paminėjome neatsitiktinai, nes, be to, kad 1795 m. Schellingas pats skelbėsi tapęs Spinozos sekėju (Bei-

ser 2002: 472), visa teorinė konstrukcija, kuri bus dėstoma toliau, panašu, yra gana nuosekliai modeliuota pagal pagrindinius Spinozos *Etikos* teiginius.

Schellingas yra linkęs atskirti absoliutų Aš nuo sąmonės, ir būtent tai daugiausia paverčia jį Spinozos sekėju. Jis retoriškai klausia: „[t]ačiau ar tu suvoki, kad visas tavasis sąmoningumas yra įmanomas tik per šią (absoliučią. – P. K.) laisvę ir kad sąlyga negali būti tas pat, kas yra sąlygojama? Ar tu svarstai apie tai, kad Aš nebėra grynas, absoliutus Aš, kai tik jis atsiduria sąmonėje <...>? Savi-voka gresia savojo Aš praradimu“ (Schelling 1985b: 70). Taigi sąmonė yra patiriančio ir mąstančio empirinio Aš koreliatas, ir būtent apie jos praradimą čia kalba Schellingas. Absoliutus Aš yra, o empirinis, sąmoningas Aš *mąsto* ir *patiria*, šitaip nuolat įveldamas *objektus* – tiek apie juos mąstydamas, tiek juos patirdamas. Ir vis dėlto šis „peršokimas“ nuo absoliutaus Aš prie empirinio kol kas mažai ką pasako apie tai, „kaip įmanoma absoliučiam Aš išeiti už savęs paties“. Schellingas griebiasi kiek kitokios strategijos ir nori įrodyti, kad toks veiksmas paprasčiausiai yra būtinas. Jis sako, kad „[p]astangos išlaikyti tapatybę ir vis iš naujo įtvirtinti save <...> nėra laisvas ne-kintamojo Aš, tačiau yra nelaisvas ne-Aš sąlygojamo kintamojo Aš reikalavimas...“ (ten pat). Bet jeigu empirinis Aš ir sąmonė yra išvestinės būsenos, lieka visiškai neaišku, kodėl absoliutaus Aš *Selbstmacht* nukrypsta nuo beatodairiškos, beobjektės savitaigos. Taip pat labai neaišku, kokioms transcendentalinėms sąlygoms atsiranda ne-Aš (tebūnie ir empiriniame lygmenyje)?

Panašu, kad vienintelis kelias, kaip visa tai galėtume paaiškinti, yra tolimas nuo Fichte's Spinozos link. Fichte tame *Pažinimo mokslo* variante, kurį, rašydamas *Apie „Aš“ kaip apie filosofijos principą, arba apie tai, kas besąlygiška žmogaus žinojime*, prieš save galėjo turėti Schellingas, niekuomet sąmonės ir žmogiškojo subjekto neatitolino nuo tapatybės sampratos, o mūsų nagrinėjamas mąstytojas čia pasielgia būtent šitaip. Dar vienas jo retorinis klausimas – ar jo veikalo skaitytojas iš tiesų yra įsitikinęs, kad yra laisvas pažindamas save, – beveik pažodžiui pakartoja Spinozą, teigiantį, kad „<...> žmonės save laiko laisvais, nes jie įsisąmoninę savo norus ir siekius, o savo norų ir siekių priežasčių net sapne neišsivaizduoja, nes jų nežino“ (Spinoza 2001: 51).

Pats būdas, kuriuo sąmonė gali sužinoti esant absoliutų Aš, yra ne kas kita, kaip Kanto „uždrausta“ intelektualinė intuicija. Jeigu mes teigtume esant tokį gebėjimą kaip intelektualinė intuicija (*intellektuelle Anschauung*) žvelgdami iš Kanto kritinės filosofijos pozicijos, pripažintume, kad kažkas galėtų egzistuoti vien dėl to, kad tai mąstome (Kant 1956: 303). Kanto požiūris į tai, kas galėtų būti subjektas arba tiesiog Aš, čia radikaliai skirtusi nuo Schellingo požiūrio. Kantas vartoja daugybę skirtingų sąvokinių išraiškų įvairiems subjektyvumo modusams nusakyti. Paminėtinė leksinė subjekto sąvokos išraiška *Grynojo proto kritikoje* yra vos kelis kartus paminimas „transcendentalinis minties subjektas“. Jį Kantas dar vadina turinio atžvilgiu visiškai tuščia sąmone, arba sąmone, kuri yra pati vaizdinio (*Vorstellung*) forma, lydinti bet kurią sąvoką.

Pažymėtina, kad pats šis vaizdinys negali tapti sąvoka. Manytume, kad tai ir sukuria leksinę netvarką, kai skirtingi subjektyvumo modusai įgauna skirtingas sąvokines išraiškas – tai priklauso nuo teorinio konteksto, kuriame šios išraiškos privalo būti vartojamos. *Grynojo proto kritikoje* dar kalbama apie „transcendentalinį savimonės vienumą“, „stebinių įvairovės sintetinį vienumą“, „apercepcijos vienumą“, „apercepcijos pradinį sintetinį vienumą“, „apercepcijos sintetinį vienumą“, „apercepcijos transcendentalinį vienumą“, „pradinę apercepciją“, „savimonę“ arba paprasčiausią „sąmonę“. Tačiau visos šios išraiškos yra kritinės ta prasme, kaip tai suvokė Kantas, o Schellingas savuoju absoliučiu Aš, panašu, pereina į dogmatinių teiginių sferą.

Tad Schellingas atsikerta, kad Kanto požiūris galioja vien *sinnliche* sferoje, kurioje veikia sąmonė, o jis pats vartoja intelektualinės intuicijos terminą kalbėdamas apie absoliutų Aš (Schelling 1985b: 71). Ir vis dėlto kokia prasme tas absoliutusias Aš yra Aš kaip suvokimo subjektas? Patyrimo neįvelianti intelektualinė intuicija reiškia netarpišką savižiną, tad jeigu pažįstantysis Aš yra empirinis Aš, kaip jis galėtų kartu netarpiškai pažinti ir absoliutųjį Aš? To Schellingas mums nepaiškina.

Tačiau poreikis kokiu nors būdu mąstyti ir postuluoti ne-Aš vis dėlto neišvengiamas. Čia Schellingui nelieka nieko kito kaip bandyti išrasti labai komplikotą struktūrą, kurios pagrindu ne-Aš yra postuluojamas absoliutaus Aš, tačiau šis veiksmas iš karto atšaukiamas (ten pat: 79). Pabandysime ją kuo detaliau paaiškinti. Jos esmė slypi teiginyje, kad

absoliutaus Aš ir ne-Aš opozicija taip pat yra absoliuti. Pasak Schellingo, tai dar nepanaikina absoliutaus Aš besąlygiško tapatumo statuso, veikiau jį tik patvirtina. Vienintelė ne-Aš įgyjama savybė ir kokybė yra būti postuluotam opozicijoje kartu su absoliučiu Aš. Kadangi absoliučiajame Aš glūdi visa tai, ką mes galime laikyti realybe, tai šia prasme ne-Aš netgi negali būti pavadintas tikru. Schellingas netgi linkęs išreikšti tai formule, kurioje „ne-Aš = 0“. Šitaip norima parodyti, kad ne-Aš yra postuluojamas absoliutaus Aš kaip atšauktas (*augehoben*).

Dar vienas būdas, kuriuo Schellingas stengiasi nusakyti šį sudėtingą santykį, yra teiginys, kad absoliutusias Aš perduoda arba deleguoja (*mittheilen*) realumą į ne-Aš. Ir būtent dėl to jis atšaukiamas arba įveikiamas: „<...> kai realumas perduodamas ne-Aš, pastarasis postuluojamas kaip esantis pačioje visos tikrovės sąvokoje, o tai reiškia absoliučiajame Aš, ir jis (ne-Aš. – P. K.) privalo nustoti būti *grynu* ne-Aš“ (ten pat). Kitaip tariant, laikinai absoliutusias Aš suteikia šiam ne-Aš savo formą, ir tokiu būdu įvyksta *pirmoji sintezė*, pirmasis absoliutaus Aš išėjimas už savo paties ribų. Šitaip atsiranda pirmoji *katgorija*, arba tiksliau kalbant, pati kategorijos forma. Kadangi jį paverčia ne-Aš pirmą kartą galimu suvokti, o tai reiškia *objektu*, ne-Aš iš karto praranda savo pretenziją į absoliutų statusą. Schellingas pripažįsta, kad „<...> esminė sintezė, kurioje teorinis protas bando išspręsti konfliktą tarp Aš ir ne-Aš, yra kažkoks *x*, kuris, kaip visos tikrovės suvokimo įkūnijimas (*Inbegriff*), turi suvienyti abi tikroves, Aš ir ne-Aš, postuluotas jau absoliučiajame Aš“ (ten

pat: 80). Todėl teorinis protas „užstringa“ sintezėje, kuri jį ir įsteigia, bei nu-stoja identifikuoti objektu būti negalinti pirmapradi absoliutųjį Aš.

Ši sudėtinga analizė aiškiai parodo, kad absoliutaus Aš pavidalu postuluota absoliuti tapatybė nėra tokia vienareikšmiška filosofema, kokia iš pat pradžių ją laikė Schellingas. Sekdami ne visuomet aiškiai pateikiamą Schellingo minties plėtotę, mes pastebime, kad absoliutusias Aš yra *problemiška* filosofema griežčiausia šio žodžio prasme. Žvelgdami į *Apie „Aš“ kaip apie filosofijos principą, arba apie tai, kas besąlygiška žmogaus žinojime* struktūrą, mes matome, kad visas veikalas skirtas visų pirma sukurti adekvatų kontekstą, kurio pagrindu būtų įmanoma artikuliuoti Aš tapatybės sampratą ir, antra, spręsti visus iškilusius prieštaravimus ir sunkumus, kurie susiję su šios filosofemos prieštaravimu. Net ir nuolat akcentuojant praktinį absoliutaus arba žmogiškojo Aš aspektą, veikalas tenka pateikti teorinius argumentus, kurie rodytų, kodėl turėtume mąstyti taip, kaip mus ragina Schellingas.

Manydamas, kad galutinai išsprendė prieš tai mūsų analizuotą esminį Aš tapatybės prieštaravimą, Schellingas vėl grįžta prie Spinozos teiginių ir tvirtina: „[j]ei substancija yra tas pat, kas ir besąlygiškumas, tai Aš yra *vienintelė substancija*“ (ten pat: 82). Mūsų nagrinėjamas autorius stebisi, kaip priėjęs prie šios pamatinės būties (*Archsein*) sampratos Spinoza kartu nepriėjo išvados, kad ji tegali būti absoliutusias Aš. Nueinama tiek toli, kad teigiama, jog iš tiesų Spinozos *Etikoje* apibrėžtas Dievas ir yra absoliutus, nebaigtinis Aš.

Ši sąjunga su Spinoza taip pat brėžia ir labai netolimos ateities filosofines Schellingo perspektyvas. Omenyje mes turime 1797 m. paskebtą veikalą *Idėjos gamtos filosofijai (Ideen zu einer Philosophie der Natur als Einleitung in das Studium dieser Wissenschaft, 1797)*. Kol kas mūsų nagrinėjamame veikalė randame vieną pirmųjų užuominų apie gamtos filosofijos projektą: „[g]alima sakyti, kad pagrindinis Aš tikslas yra laisvės dėsnių pavertimas gamtos dėsniais, o gamtos dėsnių – laisvės dėsniais, iškelti (*her-vorzubringen*) gamtą šiame Aš ir Aš gamtoje“ (ten pat: 88). Kaip matome, absoliutusias Aš iš tiesų traktuojamas pagal griežtą Spinozos substancijos apibrėžimą. Taigi iš jo metafizikos privalo kilti tai, kas yra realu.

Antai jeigu buvo parodyta, koku būdu iš absoliutaus tapatumo gali kilti (teorinis) mąstymas, tai dar nieko nepasako apie tai, kaip susiklosčiusioje situacijoje turėtume suvokti žmogiškojo, empirinio Aš situaciją. Ją bandoma paaiškinti samprotaujant apie loginį Aš. Loginis Aš yra „Aš mąstau“, apie kurį, kaip apie lydinčių kiekvieną suvokimo aktą, savo *Grynojo proto kritikoje* kalbėjo Kantas. Jis yra sąmonėje ir, pasak Schellingo, ten jis tėra „<...> formalus mąstymo vienybės (ir pačios abstrakcijos kaip tokios) principas...“ (ten pat: 98). Taigi loginis Aš mąstymui yra tas pat, kas empirinis Aš – patyrimui. Materijos formą kildindamas iš absoliutaus Aš kaip absoliutaus Aš gebėjimą sutartinai postuluoti, Schellingas palieka absoliutų Aš vieninteliu ontologiniu substratu, šitaip užkirsdamas sau kelią nuosekliai išvesti iš absoliutaus Aš tapatybės atskirą patyrimo galimybę. Apie

patyrimo galimybę apskritai jis tepasako, kad „<...> ten, kur esama objekto, privalo būti ir jutiminis patyrimas“ (ten pat: 100), tačiau nieko detaliau nepaaiškina.

Kadangi laisvės sąvoka, kalbant apie žmogiškąjį subjektą arba manąjį Aš, Schellingui šiuo jo filosofijos plėtojimo tarpsniu tebėra pagrindinė, galėtume tikėtis, kad empirinis Aš bus adekvačiai apibrėžtas būtent šiuo labai svarbiu aspektu. Į klausimą apie absoliutaus Aš laisvę Schellingas atsako teigdamas, kad pastarajam būdinga neribotos galios saviteiga (*Selbstmacht*), suteikianti jam absoliutų priešastingumą (*absolute Kausalität*). Tačiau kaip šiuo atžvilgiu yra dėl empirinio Aš? Į šį klausimą atsakoma, kad „[e]mpirinio Aš priešastingumas skiriasi nuo absoliutaus Aš priešastingumo visai ne iš principo (kokybe), bet tik kiekybe“ (ten pat: 126). Taigi ir šiuo atveju nueinama Spinozos padiktuotu keliu, kur mažiau „tikras“ esinys paprasčiausiai turi mažiau tos pačios kokybės arba galios, nei labiau „tikras“ esinys. Tačiau tai niekaip neišsprendžia klausimo, kas paverčia empirinį Aš sąmonės kokybę turinčiu subjektu.

Dabar jau labai aiškiai matome, kad visa *Apie „Aš“ kaip apie filosofijos principą, arba apie tai, kas besąlygiška žmogaus žinojime* pateikta sistema stovi ant tapatybės teorinės sintezės pagrindimo. Anksčiau mes matėme, kad ir pats Schellingas pripažįsta negalįs iki galo pagrįsti, koku būdu absoliutusias Aš patį pirmąjį kartą išsina už savo paties ribų: juk „esminė sintezė, kurioje teorinis protas bando išspręsti konfliktą tarp Aš ir ne-Aš, yra kažkoks x“. Bet kas yra šis x? Vienintelį bandymą paaiškinti, kas tai galėtų būti,

mes randame štai tokį: „*Mano paties priėmimo išvalga*. <...> Kadangi tavo patyrimas priėmimo tave prie objektų ir kadangi tavo intelektualinė intuicija yra blanki <...>, galų gale belieka (sava valia pasirenkamas) tikėjimas – tikėjimas kažkuo, kas atrodo skirtinga nuo tavęs, ir ką visuomet bandai rasti savyje kaip baigtiniame kūrinėje <...>. Tavo žinojimo pradžia ir pabaiga yra tokia pati – ten intuicija, čia tikėjimas (*Glaube*)!“ (ten pat: 106). Šioje vietoje išsiskiria du labai skirtingi balsai. Vienas balsas yra Schellingo kaip filosofo, kuris, remdamasis Spinoza, praktiniame proto taikyme iki galo negali pripažinti valingos empirinio Aš veiklos, o kitas balsas yra Schellingo kaip asmens, kuris išdėstė savo filosofinę sistemą ir galų gale suvokė, kad ja galų gale reikėtų tiesiog patikėti.

Kad ir kaip ten būtų, šiame veikale jaunasis Schellingas susidūrė su tapatybės filosofijos keliamomis problemomis praktiškai tuo pačiu būdu, koku buvo susidūręs ir pirmojoje mūsų nagrinėtoje esė *Apie absoliučios filosofijos formos galimybę*. Ir nors šiame veikale iš pat pradžių buvo pažadėta, kad tapatybės problema nebus sprendžiama pasitelkiant subjekto ir objekto kategorijas, pastarosios kita leksine išraiška vis tiek buvo įveltos. Gana tiesmukiškai ir nekritiškai pasitelkęs pagrindinius Spinozos *Etikoje* išdėstytos ontologinės koncepcijos teiginius, Schellingas manė įrodysiąs absoliutaus Aš forma išreikštos tapatybės filosofijos pagrįstumą. Galime daryti išvadą, kad šį kartą jis pasistūmėjo toliau, kai sugebėjo gana įtikinamai parodyti, koku būdu absoliutaus Aš pavidalu egzistuojanti tapatybė atlieka pirmąją

sintezę, kuri savo ruožtu iš viso leidžia pavirsti šiai tapatybei teorinėje filosofijoje pagrįstai mąstomu turiniu. Tačiau problema kyla tuomet, kai įrodinėdamas šią struktūrą Schellingas daugiausiai naudojo iš transcendentalinio idealizmo paveldėtus konceptualius įrankius. Jeigu turinys yra „dogmatinis“ – išankstinis ir besąlygiškas vieno substrato postulavimas, tai transcendentaliniam idealizmui būdinga analizės forma visuomet ves prie nesutaikomų prieštaravimų. Galų gale juk dideliu sunkumu virto net empirinio patyrimo bei laisvės apibrėžimas žmogiškojo (praktinio proto) subjekto lygmenyje.

Absoliutus Aš buvo paverstas kažkuo, kas nustojo bent kiek priminti žmogiškąjį subjektą. Tai reiškia, kad tapatybė

atitolsta nuo sąmoningo subjekto patirties, o sprendimas, kurį galų gale šiuo prieštaravimų akivaizdoje pasiūlo Schellingas, panašu, yra veikiau paremtas „romantiniu“ asmeniniu tikėjimo aktu, nei nuosekliomis teorinėmis koncepcijomis. Kalbėdamas apie šį traktatą, vienas iškiliausių Schellingo tyrinėtojų Manfredas Frankas yra nurodęs, kad tokiu atveju mūsų nagrinėjamam filosofui belieka vienintelė išeitis: „<...> tapatybės dėsnis <...> gali būti apibrėžtas tik jo realizavimo idėjos siekiant begalinėje laiko sekoje, tapatybės imperatyvui kartu esant tuo, ko būtent ir trūksta“ (Frank 1992: 206). Tačiau Schellingo tai netenkina, tad tapatybės problemos keliami klausimai ir toliau lieka pačiame visų vėlesnių jo filosofinių tyrinėjimų centre.

IŠVADOS

Šiame straipsnyje apžvelgėme tapatybės problemos reikšmę ir sklaidą dviejuose ankstyvuosiuose Schellingo veikaluose – *Apie absoliučios filosofijos formos galimybę* ir *Apie „Aš“ kaip apie filosofijos principą, arba apie tai, kas besąlygiška žmogaus žinojime*. Šiuo tarpsniu ontologiškai reikšmingiausias tapatybės lygmuo buvo įvardijamas abstrakčiausia absoliutumo kategorija, kuri vėliau perkeliama į subjekto ar objekto tyrinėjimų perspektyvą. Nagrinėtuose veikaluose pradedama kalbėti apie absoliutų ar absoliučiai tapatų subjektą (manąjį Aš). Subjekto sąvokoje tapatumą išreiškia tokie predikatai kaip jo saviteigos (*Selbstmacht*) gebėjimas, pirminės savižinos formą suteikianti netarpiška intelektualinė intuicija arba tetinis tapatumo sprendinys „Aš =

Aš“, arba „A = A“. Nepaisant akivaizdžios užuominos apie glaudų manojų Aš ryšį su gamta, objekto sąvokos tapatumo svarbą išreiškiančių koncepcijų šiuo savo kūrybos tarpsniu Schellingas neanalizuoja ir jų neeksploatuoja, jo plėtojamos filosofijos pasižymi vien į subjektą orientuotomis analizėmis. Subjektivumui arba inteligibilumui priešingo poliaus analizės bus plėtojamos nuo 1797 m., gamtos filosofijos projekte.

Schellingui būdingas į subjektą orientuotos tyrimo perspektyvos pasirinkimas nereiškia, kad nagrinėti darbai tėra vienos iš jo amžininkų jau pateiktų filosofinio požiūrio alternatyvų plėtotė. Sekant Zöllerių būtų galima pažymėti, kad Schellingas užsiima realistiniu metafizikos išplėtimu už racionalaus, bet itin

abstraktaus ir formalaus transcendentalinio idealizmo ribų. Šis išplėtimas darosi įmanomas tik tuomet, kai tapatybę išreiškiančios transcendentalinio idealizmo filosofijos tampa problema: visų pirma išvelgiant tetinio tapatybės spren-

dinio solipsistinių pobūdį; antra, bandant tapatybę paversti substanciniu esiniu ir kartu išplečiant šį požiūrį išvelgti sintezės poreikį vietoje absoliučios tezės, heteronomiją vietoje uždaros, nesąlygiškos, tačiau analitiškai skurdžios autonomijos.

Literatūra

- Beiser Frederick C. 2002. *German Idealism: The Struggle Against Subjectivism, 1781–1801*. London: Harvard University Press.
- Breazeale Daniel. 1995. Check or Checkmate? On the Finitude of the Fichtean Self, Ameriks K., Sturma D. (eds.). *The Modern Subject: Conceptions of the Self in Classical German Philosophy*: 88–114. Albany: SUNY Press.
- Frank Manfred. 1992. *Der Unendliche Mangel an Sein*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Hegel Georg W. F. 2008. *Outlines of the Philosophy of Right*. Iš vokiečių k. vertė T. M. Knox. New York : Oxford University Press.
- Kant Immanuel. 1956. *Kritik der reinen Vernunft*. Hamburg: Verlag von Felix Meiner.
- Schelling Friedrich, W. J. 1980. Of the I as Principle of Philosophy, or On the Unconditional in Human Knowledge. Iš vokiečių k. vertė F. Marti. *The Unconditional in Human Knowledge*: 63–128. London: Associated University Press.
- Schelling Friedrich W. J. 1985. Über die Möglichkeit einer Form der Philosophie überhaupt. *Ausgewählte Schriften in 6 Bänden – Band 1*: 11–38. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Schelling Friedrich W. J. 1985. Vom Ich als Prinzip der Philosophie oder über das Unbedingte im menschlichen Wissen. *Ausgewählte Schriften in 6 Bänden – Band 1*: 39–134. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Spinoza Benediktas. 2001. *Etika*. Iš lotynų k. vertė R. Plečkaitis. Vilnius: Pradai.
- Zöllner Günter. 2006. German Realism: The Self Limitation of Idealist Thinking in Fichte, Schelling, and Schopenhauer. Ameriks K. (ed.). *Cambridge Companion to German Idealism*: 200–218. New York: Cambridge University Press.